

Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 9 (2): 11-13, 2016
ISSN: 1308-0040, E-ISSN: 2146-0132, www.nobel.gen.tr

Etnobotanik ve Tarihsel Gelişimi

Fatih ÖZTÜRK¹ Melda DÖLARSLAN^{2*} Ebru GÜL³

¹Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çankırı

²Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Çankırı

³Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü, Çankırı

*Sorumlu Yazar:

E-posta:mld@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi: 01 Haziran 2016

Kabul Tarihi: 31 Ağustos 2016

Özet

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne kadar, çevresindeki canlı ve cansız doğal kaynaklardan özellikle bitkilerden gıda, hastalık tedavisi, alet ve ekipmanlar, imalat vs. amaçlarla yararlanmışlardır. Eski çağlara ait arkeolojik bulgular incelendiğinde, insanlar bitkilerden, öncelikle yiyecek temini ve tedavi amaçlı olarak faydalanmışlardır. Bu doğrultuda insanların bitkilerden, deneme yanılma yoluyla elde ettikleri tecrübeler, kullanım şekillerindeki değişiklikler ve gelişmeler günümüze kadar ulaşarak, yüzyıllardan buyana insanlar ile bitkiler arasında süregelen ilişkinin sonucunda etnobotanik bilim dalının doğmasına neden olmuştur. Etnobotanik; insanlar ve bitkiler arasındaki mevcut ilişkilerin, kullanılan bitki türlerinin, kültürler ve insan toplumları arasında nasıl algılandığı (kullanıldığı) ve kullanım alanlarındaki karmaşık etkileşim ve ilişkilerin açıklandığı bilimsel çalışmadır. Bu çalışmalar bitkilerin nasıl isimlendirildiği, kullanıldığı ile diğer yaşam ve kültürler arasındaki bağlar hakkında da bilgi verir. Etnobotanik çalışmalar, nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşan bu bilgilerin kalıcı hale getirilmesi ve kültürel miras açısından oldukça önemlidir. Ancak bitkilerin çeşitli özellikleri, kullanım alanları ve bitkilerin yerel-yöresel özellikleri bilgisinin gelecek nesillere aktarılması neredeyse durma aşamasına gelmiştir. Bu nedenle, etnobotanik açıdan zengin bir kültürel mirasa sahip olan ülkemize ait bilgilerin bir an önce yazılı hale getirilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluk hem kültürel mirasa sahip bitkilerin özellikleri bakımından hem de ülke ekonomisi açısından önemlilik arz etmektedir. Etnobotanik çalışmalar sonucunda, hangi bölgelerde hangi bitkilerden yararlanılabileceği tespit edilerek ve halktan alınan bilgilerin geri dönüşümü sonucunda yapılan üretimle ülke ekonomisine katkı sağlanabilmektedir. Bu çalışma da, etnobotanik çalışmaların önemi ve tarihsel gelişim sürecinde etnobotanik çalışmaların sağladığı katkılarının sunulması amaçlanmıştır ve yapılan gerekli literatür çalışmaları ile konunun önemi, eski çağlardan günümüze kadar yapılan çalışmalarla vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etnobotanik, Tarihsel Gelişim, Tıbbi Bitki, Türkiye

Ethnobotany and Historical Development

Abstract

The day that there are human beings until today, they have benefited from around living and non-living natural resources especially plants for purpose of food, disease treatment, instruments and equipment, manufacturing, etc. When examined archaeological findings of ancient times, people primarily benefit from the plant for food supply and therapeutic purposes. In this regard, the people experiences gained through trial and error use of plants, reaching up to the present changes and developments in the way, as a result of the relationship established between the plants with this until the people of the century led to the birth of ethnobotany science. Ethnobotany is a scientific study that describes the complex interactions and relations in the areas, existing relationship between people and plants, uses of plant species, perception (used) of cultures and human societies. These studies provides information about the links between other cultures and living with it is used and how the name of plants. Ethnobotanical studies are very important in terms of cultural heritage and make this information permanently reaching transferred from generation to generation until today. However, several features of plants and plant use areas and local-regional features to be transferred to future generations of information have come to a standstill phase. Therefore, the information belongs to our country with a rich cultural heritage in terms of ethnobotany be written as soon as the obligation arises. This requirement of plants which have both in terms of features and cultural heritage is material to the country's economy. As a result of ethnobotanical studies, which can be utilized in areas which were identified as a result of recycling plants and made the information received from the public to contribute to the country's economy with production. In this study, importance of ethnobotanical study and historical development of ethnobotanical studies intended to present the contribution to and the importance of the subject and made the necessary literature are highlighted the work done so since ancient times.

Keywords: Ethnobotany, Historical Development, Medicinal plant, Turkey

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden buyana çevresindeki canlı ve cansız varlıklar ile karşılıklı ilişki içerisinde yer almış ve yiyecek giyecek, yapacak ve yakacak gibi çeşitli özelliklerinden yararlanmıştır. İlk çağlardan kalan arkeolojik bulgulara göre insanlar öncelikle besin ihtiyaçları ve sağlık sorunlarını gidermek bitkilerden faydalanmışlardır. İlk başlarda deneme yanılma yoluyla elde edilen bu bilgiler daha sonra kullanım alanlarında meydana gelen değişiklik ve gelişmelerle günümüze kadar taşınmış ve etnobotanik

çalışmaların önem kazanmasına neden olmuştur [1, 2, 3]. Etnobotanik çalışmalar, deneme yanılma yoluyla edinilmiş ve uzun bir zaman süreci sonucunda nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşan çok değerli bilgiler olup, çalışmaların içerikleri etnobotanik açıdan kullanılan bitkilerin bilimsel olarak değerlendirilmelerine önemli katkı sağlamaktadır [4, 5, 6, 7, 8]. İnsanoğlu tarafından geçmişten günümüze kadar gelen bitkilerin kullanım alanları ve kullanılan bu bitkilerin yerel isimlerinin bilinmesi insanlık mirasının yeni kuşaklara aktarılması bakımından çok büyük

önem taşımaktadır [7, 8]. Bu tip çalışmalar tarihsel süreçte sadece insanoğlunun bitkilerle olan etkileşimini açıklamaz, aynı zamanda bitkilerin tıbbi ve ekonomik öneminin belirlenmesi ve ilaç sanayiye katkılarının belirlenmesi gibi farklı istihdam alanlarının belirlenmesine de olanak sağlamaktadır [7, 8].

Bu çalışma kapsamında etnobotanik çalışmaların önemi ve tarihsel gelişim sürecinde etnobotanik çalışmaların sağladığı katkılarının sunulması amaçlanmıştır ve yapılan gerekli literatür çalışmaları ile konunun önemi, eski çağlardan günümüze kadar yapılan çalışmalarla vurgulanmıştır.

ETNOBOTANİK, TARİHÇESİ ve TÜRKİYE’ DEKİ ETNOBOTANİK ÇALIŞMALAR

Etnobotanik kelimesinin kökü olan etno- insanların çalışılması, botanik de bitkilerin çalışılması ya da bitki bilimi anlamına gelmektedir [9, 10]. Diğer bir ifade ile Etnobotanik farklı insan topluluklarındaki bitki-insan ilişkilerini ifade etmektedir [7, 8, 9]. Etnobotanik terimi, ilk kez 1895 yılında, bir biyoloji profesörü olan John W. Harshberger tarafından kullanılmaya başlanmış olup, basitçe “bitkilerin yerel halk tarafından kullanımı” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Harshberger’in “The Purposes of Etnobotany” adlı eseri etnobotanik teriminin ilk defa kullanıldığı yayındır [10, 11, 12].

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de etnobotanik ile ilgili ilk çalışmalarda tıbbi bitkiler üzerinde yoğunlaşmıştır [6] Harf Devriminden (1928) başlayıp 1997’ye kadar 70 yıllık dönemde yurdumuzda yapılmış 765 adet etnobotanik çalışma Narin Sadıkoğlu’nun “Cumhuriyet Dönemi Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi” adlı tezinde saptanmış ve bir arşiv halinde, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı’nda, ilgilenen araştırmacılara sunulmuştur. Bu çalışma incelendiği zaman, bitkilerin kullanımıyla ilgili en fazla yayının Sivas, İstanbul ve Konya illerine ait olduğu; en sık olarak da insan sağlığı, inanç ve gıda alanında kullanıldığı saptanmıştır [4].

Son yıllarda birçok araştırmacı etnobotanik çalışmalarına devam ederek Türkiye florasında bulunan bitki türlerinin kullanım amaçları, kullanım şekilleri, kimyasal içerikleri ve yayılış alanları hakkında bilgiler vermişlerdir [6, 7, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,24]. Ayrıca yapılan etnobotanik çalışmalar; bölgesel ve aktarlarda halka tedavi amacıyla satılan tıbbi bitkiler ve bu bitkilere ait drogların belirlenmesini içeren araştırmalar olarak sınıflandırılabilir [25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34]

SONUÇ ve ÖNERİLER

Etnobotanik, bir yörede insanların kullandığı her türlü bitkinin araştırılması demek olduğuna göre, o yörede kullanılan tüm bitkilerin saptanması ve örnekleme gerekmektedir. Bu nedenle etnobotanik araştırmalar uzun vadeli ve masraflı çalışmalar olduğundan planlanırken hedef ve süre iyi belirlenmelidir. Etnobotanik çalışmalar insanlar ile bitkiler arasındaki ilişkiyi gelecekteki kuşaklara aktarması bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yapılan ve yapılacak olan etnobotanik çalışmalarla, geleneksel miras haline gelmiş olan etnobotanik bilgilerinin muhafazası geleneksel halk ilaçları, gen kaynağı olan bitkilerimiz, endemik ve relik bitkilerimize sahip çıkıp, bu değerli bilgilerin ve kültürel mirasın aktarımı ve korunması sağlanmış olacaktır.

Ülkemizin zengin bir floraya sahip olması ve bitki zenginliği ile çeşitliliği dikkate alındığında, yurdumuzda halen çok sayıda araştırmacı tarafından değişik yörelerde etnobotanik çalışmaların yürütülmesine rağmen halkımız tarafından bu çalışmalarla belirlenen bitkilerin ne kadarının kullanılıp kullanılmadığı tam olarak tespit edilememiştir. Bu nedenle bugüne kadar yapılmış ve yapılacak olan etnobotanik çalışmaların kayıt altında tutulması kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır. Ayrıca her ne kadar ilaç sanayi ve teknoloji gelişmiş olsa da geçmişten gelen bu bilgilere ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- [1] Koçyigit, M. 2005. Yalova İli’nde Etnobotanik Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- [2] Faydaoğlu, E. ve Sürücüoğlu, M. S. 2011. Geçmişten günümüze tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanılması ve ekonomik önemi. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 11(1), 52-67.
- [3] Kendir, G. ve Güvenç, A. 2010. Etnobotanik ve Türkiye’de yapılmış etnobotanik çalışmalara genel bir bakış. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 30(1), 49-80.
- [4] Sadıkoğlu, N. 1998. Cumhuriyet Dönemi Türk Etnobotanik Araştırmalar Arşivi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [5] Altan, Y., Uğurlu, E. ve Gücel, S. 1999. Şenkata (Erzurum) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri. 1st International Symposium on Protection of Natural Environment and Ehlami Karaçam, Kütahya- Türkiye, 132-139.
- [6] Baytop, T. 1999. Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün. Nobel Tıp Kitabevi, 145 s.
- [7] Yıldırım, Ş. 2004. Etnobotanik ve Türk Etnobotanigi, Kebikeç, Alp Matbaası, Ankara, 17: 175-193.
- [8] Altay, V. ve Karahan, F. 2012. Tayfur Sökmen Kampüsü (Antakya-Hatay) ve çevresinde bulunan bitkiler üzerine etnobotanik bir araştırma. Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi, 2(7), 13-28.
- [9] Tütenocaklı, T. 2002. Ayvaci (B1, Çanakkale) ve Çevresinin Etnobotanigi, Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- [10] Kendir, G. ve Güvenç, A. 2010. Etnobotanik ve Türkiye’de yapılmış etnobotanik çalışmalara genel bir bakış. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi 30 (1): 49-80.
- [11] Heinrich M, Barnes J, Gibbons, S. 2004. Fundamentals of pharmacognosy and phytotherapy, Churchill Livingstone, Edinburgh.
- [12] Bağcı, Y. 2016. Sarıveliler (Karaman) Ve Çevresinde Yetişen Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri. Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi, 42(1), 84-107.
- [13] Ertuğ, F., 2000. An Ethnobotanical Study in Central Anatolia (Turkey), Economic Botany Journal, 54, 2 , 155-182.
- [14] Ertuğ, F., 2002. Bodrum Yöresinde Halk Tıbbında Yararlanılan Bitkiler, 14. Bitkisel İlaç Hammaddesi Toplantısı, Bildiriler, K.H.C. Başer ve N. Kırimer (Eds.), 29-31 Mayıs, Eskişehir.
- [15] Ertuğ, F., 2004. Etnobotanik Çalışmaları ve Türkiye’de Yeni Açılımlar, Kebikeç, 18, 181-187.

- [16] Bağcı, Y., 2000. Aladağlar (Yahyalı, Kayseri) ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 7, 1, 89-94.
- [17] Abay, G. ve Kılıç, A., 2001. Pürenbeli ve Yanıktepe (Mersin) Yörelerindeki Bazı Bitkilerin Yöresel Adları ve Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8, 2, 97-104.
- [18] Akçiçek, E. ve Vural, M., 2003. Kumalar Dağı (Afyon) ve Çevresindeki Bazı Bitkilerin Mahalli Adları ve Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 10, 2, 151-162.
- [19] Özgen, U., Kaya, Y. ve Coşkun, M., 2004. Ethnobotanical Studies in the Villages of the District of Ilıca (Province Erzurum) Turkey. *Economic Botany*, 58, 4, 691-696.
- [20] Şimşek, I., Aytekin, F., Yeşilada, E. ve Yıldırım, Ş., 2004. An Ethnobotanical Survey of the Beypazarı, Ayaş and Güdül District Towns of Ankara Province (Turkey), *Economic Botany* 58, 4, 705-720.
- [21] Kahraman, A. ve Tatlı, A., 2004. Umurbaba Dağı (Eşme-Uşak) ve Çevresindeki Bazı Bitkilerin Mahalli Adları ve Etnobotanik Özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 11, 2, 147-154.
- [22] Tuzlacı, E., 2005. Bodrum'da Bitkiler ve Yaşam, Ali Rıza Baksan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul.
- [23] Kargioğlu, M., Cenkeci, S., Serteser, A., Evliyaoğlu, N., Konuk, M., Kök, M. Ş. ve Bağcı, Y., 2008. An Ethnobotanical Survey of Inner-West Anatolia, Turkey, *Hum. Ecol.*, 36, 763-777.
- [24] Kargioğlu, M., Cenkeci, S., Serteser, A., Konuk, M. and Vural, G., 2010. Traditional Uses of Wild Plants in the Middle Aegean Region of Turkey, *Hum. Ecol.*, 38, 3, 429-450.
- [25] Sarı, A. O. 2010. Ege ve Güney Marmara bölgelerinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 20(2).
- [26] Koyuncu, O., Yaylacı, O., Öztürk, D., Potoglu Erkara, I., Savaroglu, F., Akcoskun, O. ve Ardic, M. 2010. Risk categories and ethnobotanical features of the Lamiaceae taxa growing naturally in Osmaniye (Bilecik/Turkey) and environs. *Biological Diversity and Conservation*, 3(3), 31-45.
- [27] Altay, V. ve Çelik, O. 2011. Antakya semt pazarlarındaki bazı doğal bitkilerin etnobotanik yönden araştırılması. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4(2), 137-139.
- [28] Altay, V. ve Karahan, F. 2012. Tayfur Sökmen Kampüsü (Antakya-Hatay) ve çevresinde bulunan bitkiler üzerine etnobotanik bir araştırma. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 2(7), 13-28.
- [29] Polat, R., Cakilcioglu, U., Ertug, F. ve Satil, F. 2012. An evaluation of ethnobotanical studies in Eastern Anatolia. *Biological Diversity and Conservation*, 5(2), 23-40.
- [30] Sargın, S. A., Selvi, S. ve Erdoğan, E. 2014. The handling characteristics of the medicinal plants which sold in herbalists in Alaşehir (Manisa) region. *Biodicon*, 6(3), 40-45.
- [31] Akan, H. ve Sade, Y. B. 2015. Kâhta (Adıyaman) Merkezi ve Narince Köyü'nün Etnobotanik Açısından Araştırılması. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 4(2), 219-248.
- [32] Melikoğlu, G., Kurtoğlu, S. ve Kültür, Ş. 2015. Türkiye'de astım tedavisinde geleneksel olarak kullanılan bitkiler Türkiye'de astım tedavisinde geleneksel olarak kullanılan bitkiler. *Marmara Pharmaceutical Journal* 19: 1-11.
- [33] Erbay, M. Ş., Anıl, S., ve Melikoğlu, G. 2016. Plants used in traditional treatment against anemia in Turkey. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 20(2), 164-171.
- [34] Günbatan, T., Gürbüz, İ. ve Özkan, A. M. G. 2016. The current status of ethnopharmacobotanical knowledge in Çamlıdere (Ankara, Turkey). *Turkish Journal of Botany*, 40(3), 241-249.